

MODELE DE MODERNIZARE ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

I. Saizu

Într-un climat internațional propice extinderii metodelor moderne de activitate, mai cu seamă până la instaurarea la putere a nazismului în Germania, România, intrată în etapă nouă de îndată ce Marea Unire a fost făurită, fapt care reclamează soluționarea unor probleme fundamentale în plan economic, politic, social și cultural-artistic, a dat curs vrednicilor preocupări de a face un pas decisiv în progres. Generația care adusese la biruință ideea de unitate națională dorea acum să direcționeze societatea spre un ideal *constructiv prin excelență, cultural și civilizator prin esență, productiv prin scop*¹, ideal imposibil de atins fără a ridica la rang de realitate imperativul organizării științifice a producției și a muncii, ca expresii ale modernizării, asupra cărora specialiștii români au atras atenția încă spre sfârșitul secolului trecut.

Pentru aceasta, România a trebuit să facă un dublu efort: să fie prezentă în preocupările internaționale de modernizare spre a nu rămânea izolată și a fi integrată informațional în lumea interbelică; de a dezbate și de a aplica acele soluții care-i puteau asigura pe cât cu puțință sincronizarea cu cultura și civilizația occidentală².

În primul caz, România a luat parte, ca membră sau prin reprezentare, la activitatea organismelor internaționale, cunoscând stăruințele depuse pe plan mondial, în vederea dezvoltării unei mișcări proprii. Între altele, a fost prezentă la lucrările congreselor internaționale de organizare științifică a muncii și la alte manifestări cu caracter similar. În cel de-al doilea, după înființarea propriului organism – Institutul Român de Organizare Științifică a Muncii (I.R.O.M.), produsă la 3 februarie 1927 – procesul modernizării a căpătat valențe superioare atât în planul dezbaterilor și al aplicațiilor, cât și al raporturilor cu organisme internaționale³.

Obiectivul a câștigat numeroși aderenți, iar propaganda în atare direcție a devenit relativ stăruitoare mai cu seamă în anii și după criza economică din 1929-1933, în pofida faptului că spiritele "îmbibate de prejudecăți" considerau că era cu neputință de a face din muncă obiectul unei discipline științifice. Să nu omitem că, nu numai la noi, raționalizarea, normalizarea, taylorismul, fayolismul, fordismul și organizarea științifică deveniseră termeni la modă, pe care mulți îi întrebuițau, dar puțini le diferențiau sensurile. Era imperativă, deci, chiar o sistematizare a noțiunilor⁴, ca expresii structurante ale oricărui

model; abia la Congresul Internațional de Științe Economice și Sociale (Paris, iulie 1937) s-a propus realizarea unei terminologii unificate, cu determinări științifice capabile să fie unanim acceptate prin conținut⁵.

După estimări contemporane, dezbaterile de după Marea Unire privind modernizarea în România era mai importantă din rațiuni practice decât teoretice⁶. Faptul rezultă cât se poate de limpede din structura doctrinelor și a programelor partidelor, dar și din enunțurile omului de știință.

În primul deceniu interbelic, organizațiilor politice, fără a rămâne indiferente la noile orientări, n-au egalat patosul omului de știință în demonstrarea necesității aplicării unui model de modernizare. Teoreticienii lor, în schimb, s-au detașat prin vocație, relevanță și insistență. Plutea atunci în aer – poetizase M. Manoilescu – conceptul organizării pe ansamblu, care începuse să fie înțeles de diriguitori ca o chemare conștientă, ca un program, îndepărtând haosul intereselor individuale⁷. La liberali, care își trecuseră în documente întărirea și dezvoltarea "dreptății sociale" prin organizarea muncii și a producției⁸, I. G. Duca a devansat chiar după 1 Decembrie 1918 ideea programatică a partidului din care făcea parte, în sensul că s-a manifestat prioritar ca promotor al modernizării. Tendințe puternice de aplicare a modelului modernizator liberal a manifestat Vintilă Brătianu, ca și lideri de mai mic rang. De asemenea, țărăniștii preconizaseră – fapt semnificativ – sistematizarea rațională a valorificării și a distribuirii forței motrice în interiorul economiei naționale, ca și stimularea structurării unor însemnate ramuri de producție.

Criza din 1929–1933 a angajat mai mult organizațiile politice față de problema modernizării. Liberalii lui Gh.I. Brătianu au prevăzut în program normalizarea și stabilizarea raporturilor între producție, consum și muncă⁹, o stipulație, desigur mai largă, în vreme ce cei ai lui C.I. Brătianu au preconizat "o rodnică și cinstită gospodărie"¹⁰, în dorința de a inspira încredere peste hotare, ca și un impuls rațional imprimat întregii economii naționale spre a stăvili excesele dăunătoare. Să mai adăugăm, pentru coloritul politic al perioadei respective, că partidul dr. N. Lupu a insistat pe datoria de adaptare la noua situație printr-o muncă intensă care să garanteze o producție mare, bună și ieftină, imposibil de atins fără "o strângere de rânduri și o organizare rațională"¹¹, precum și prescripțiile programatice ale Partidului Național Agrar (O. Goga), dispus să pună în așa măsură în valoare bogățiile încât să obțină maximum de randament¹².

Ieșirea din impasul economic 1929–1933 a determinat organizațiile politice să-și reconfirme atașamentul față de principiile modelului modernizator propus. Gh. Tătărescu, de pildă, a apreciat organizarea muncii în toate ramurile economiei naționale ca "marea problemă nesoluționată încă" de guvernul liberal, că în ziua în care i se va găsi dezlegarea se va săvârși "cel mai mare act după expropriere"¹³. La rândul lor, național-țărăniștii au promis că vor face rânduială în organizarea țării spre a-i satisface mai repede interesele. Să mai

reținem că în anii autorității lui Carol al II-lea (1938-1940), Constituția a fost apreciată ca o pârgie capabilă să facă din România "*un stat creator*", iar din societate o "uzină de muncă", având ca obiectiv principal "*valorificarea rațională a avuției naționale*"¹⁴.

Cel mai eficient model modernizator din perioada interbelică l-a oferit – după convingerea noastră – oamenii de știință, care, socotindu-se responsabili față de destinul avuției naționale, în special, față de cel al societății, în general, au relevat mai mult decât partidele politice că modernismul trebuia să se reflecte și în acceptarea unor forme de organizare la scară națională, ceea ce însemna orientarea spre coordonare, ca și stabilirea unor programe generale și pe departamente de lucrări, alcătuite pe baze solide, care să servească pe o perioadă mai lungă. La acest nivel, s-a apreciat că organizarea științifică a tuturor activităților purta, mai mult ca oricând, caracter imperativ în procesul modernizării. După Marea Unire – subliniase cu dreptate Gr. Antipa – România s-a găsit "în fața celei mai importante probleme ce i s-a prezentat vreodată, aceea a organizării noului său stat și a stabilirii liniilor mari a dezvoltării sale în viitor"¹⁵. Cu alte cuvinte, o asemenea chestiune fundamentală, care trebuia să asigure poporului cele mai favorabile condiții de existență și de propășire, nu se putea rezolva prin improvizații geniale și inspirații de moment, ci "printr-o muncă intensă bazată pe știință și pe învățămintele ei"¹⁶.

Faptul implica știința nu numai într-o direcție, întrucât – după cum observase cu justețe N. Iorga – datoria ei era de a contribui la dezvoltarea mentalului colectivității, fără de care modernizarea era compromisă în idealul de a trăi "pentru prima oară o viață omenească, întreagă și ea"¹⁷.

Din acest considerent s-a extins stăruitoare convingere că modelul modernizator propus de știință cerea să se stabilească un raport matematic cu factorul politic, raport cu atât mai necesar, cu cât numai omul de știință, având ca unică preocupare cercetarea și expunerea obiectivă a adevărului, "este singurul care are îndatorirea de a îndeplini astăzi acest rol important"¹⁸. Modelul modernizator propus de știință avea în vedere nu numai o delimitare de factorul politic, al cărui program exprima anumite categorii de interese, dar și precizarea cadrului de colaborare. Un atare punct de vedere a devenit pentru toată perioada interbelică leitmotivul explicării raportului între cele două sfere în cărmuirea modernă a societății, inclusiv a economiei. Dovadă, între altele, că I.N. Angelescu a propus, în dorința de a elimina partea nefastă a politicului și de a da fundament științific oricarei activități, ca noile elemente ale economiei naționale să fie privite prin prisma valorii lor contemporane și virtuale și nimic din ceea ce era necesar funcționării normale nu trebuia sacrificat "de dragul unor succese electorale". La rândul-i, G.N. Leon și-a exprimat încredințarea că interesele superioare și permanente ale economiei trebuiau stabilite cu concursul oamenilor de știință și a tuturor specialiștilor din țară și, odată fixate, să rămână

un *vade mecum* pentru partidele de guvernământ, care să nu aibă alte pasiuni decât acelea de a se întrece în opera de realizare. Modernizator era pentru factorul politic capacitatea de a finanța și înfăptui indicii calculați de economiști, de birouri și de cercuri de cercetări științifice implicate în explorare, în propunerea mijloacelor de punere în valoare și în intuirea locului ocupat de România în sfera altor interese, pentru a se trage foloase optime și a face să i se respecte drepturile și aspirațiile.

Modelul modernizator propus de știință revendica și datoria de a crea o cultură economică larg difuzată în opinia publică. Altfel spus, se dorea constanță procesului "*intelectualizării progresive a vieții economice și a efortului fizic uman*", ca o lege care să determine ca devenirile raționale "să precumpănească în istorie față de hazardul resorturilor individuale"¹⁹.

Principiul colaborării între modelele modernizatoare și-a găsit cea mai limpede exprimare în conceptul de program, chiar de plan elastic, ca expresie concretă a ideii de coordonare, ceea ce însemna o punere de acord spre a înțelege că "o dezvoltare și un progres economic cer continuitate", posibilă numai atunci când "se va lucra după un plan economic bine chibzuit"²⁰. Planul economic general, lipsit de rigiditate, trebuia să se sprijine pe un plan politic de succesiune, fără o modificare de la un guvern la altul, care provoca disfuncționalități în societate. Era un semn bun, în conformitate cu timpul, care cerea o organizare a întregului, nu eforturi sporadice, fără legătură, risipitoare de mijloace și de energii.

Numai că în practică, chiar satisfăcut imperativul modelului modernizator științific, faptele erau amenințate să treneze, deoarece între elaborare și aplicare se întindea larg "hazardul, acel câmp al «imponderabilelor»"²¹, determinat de factorul politic care își aroga dreptul de a traduce în realitate *dacă* vrea, *când* vrea și *cum* vrea soluțiile omului de știință. În pofida acestui adevăr, știința s-a legat mai puternic de viața socială prin acțiunea de modernizare, fiind vorba de un salt cantitativ și calitativ al statutului ei, fapt ce i-a permis să ajungă nu numai la experiențe și la invenții de rezonanță, dar să și contribuie la modificarea mentalităților²².

Interesul pentru modernizare s-a reflectat atunci și în publicarea imediată a unor lucrări consacrate ori semnate de Taylor, Ford și alții, în care, ca forme ale modernizării, raționalizarea și organizarea științifică au fost apreciate ca verigi obligatorii, pentru a se da avuțiilor o valorificare maximă cu eforturi, materiale și mijloace financiare reduse. Pe acest fundal au circulat tot mai frecvent, îndeosebi *în* și *după* criza economică, idei potrivit cărora România avea nevoie absolută de modernizare, apreciată nu ca un capriciu, ci ca "o poruncă a vremii în toate domeniile vieții naționale"²³, că țara avea trebuință de muncă intensivă prestată, o "muncă individual *inteligentă* și colectiv organizată"²⁴.

Modelele românești de modernizare au dorit să suporte, și chiar au căutat, înrăurirea modelelor exemplare din alte spații geopolitice, cu precădere în S.U.A., unde organizarea științifică avea deja vechime prin acțiunea lui Taylor spre sfârșitul secolului trecut, și Germania, de unde România importa utilaj, mașini și piese de schimb, deși în ambele state maximum de raționalizare și de organizare a dus la maximum de șomaj, în anii 1929–1933 mai ales.

În cazul Germaniei, modelul modernizator românesc a manifestat interes, între altele, față de cursul scurt internațional de orientare asupra raționalizării muncii organizat între 6 și 9 iulie 1927 la Școala Politehnică din Zürich²⁵, în cererea adresată la 14 noiembrie 1927 lui Ionel Milețianu, aflat la Berlin, de a strânge informații privitoare la lecțiile de raționalizare din programul școlilor de meserii din capitala Germaniei și, pe cât posibil, manualul după care erau predate²⁶, ca și în constituirea, la 13 noiembrie 1928, a unui comitet care să studieze modalitatea de alcătuire a unui dicționar tehnic românesc. În vederea uniformizării mai întâi a termenilor, s-a intrat în legătură cu firma Oldenburg din München, care imprima tocmai un asemenea lexicon, făcându-se demersurile necesare pentru traducerea în limba română²⁷. Un interes aparte a manifestat România față de a treia întrunire a Federației Internaționale a Funcționarilor și Tehnicienilor (Dresda, 1928), care, odată cu atestarea laturilor incontestabil civilizatoare ale raționalizării, ca expresie a modernizării (înlocuirea forței de muncă cu mașini, ridicarea nivelului de trai pe baza creșterii productivității, contrabalansarea în Europa a efectelor suprarăționalizării americane), a relevat că numai "reaua" ei aplicare a creat șomajul, epuizarea prematură a forței de muncă și dezintellectualizarea²⁸.

Sub raport practic, progresul a constituit trăsătura definitorie a României interbelice. Criza economică a intervenit în 1929–1933 în perioada când efortul se caracteriza printr-un accentuat proces de modernizare, posibil după ce în 1924 s-a atins punctul de refacere a nivelului antebelic, iar apoi s-a produs o dezvoltare diversificată, cu întărirea laturilor industriale, ca expresie a aplicării modelului liberal "prin noi înșine" de modernizare. Cu toate acestea, peste hotare²⁹ evoluția României în primul deceniu a fost apreciată ca interesantă, fără a avea însă înfățișarea unei prosperități extraordinare, ci, mai curând, a punerii în evidență a factorilor pozitivi, ca și a cauzelor care-i frâneau mersul.

Criza din 1929–1933 a apărut ca un fenomen extrem de negativ în perioada când, pentru prima dată, s-a experimentat modelul național-țărănesc, care punea accentul pe modernizarea sectorului agricol și a ramurilor anexe, fără a se împotrivi valorificării normale a bogățiilor subsolului. În unele privințe, criza a întrerupt evoluția, dar nu a putut anula condițiile stimulative izvorâte din actul Marii Uniri.

Revenirea la evoluție după depășirea crizei a condus România spre punctul maxim de dezvoltare în 1938–1939, ceea ce i-a permis să facă față efortului de

recuperare a teritoriilor pierdute în nefastul an 1940, fără a putea reface actul istoric de la 1 Decembrie 1918.

Așadar, în perioada interbelică, România a acumulat teoretic și practic o sumă de elemente utile dezvoltării mai rapide a societății. Chiar dacă preceptele consacrate modernizării n-au fost trecute întru totul în sfera aplicației, este limpede că Marea Unire a provocat o emulație fără precedent, menită apropierii societății românești de nivelul civilizației din alte spații geopolitice, în primul rând occidentale.

¹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II, 1, București, 1986, p. V și urm.; I. Saizu, *Romanian Efforts Towards an Original Pattern of Economic Development: the Inter-War*, in *Culture and Society*, ed. Al. Zub, Iași, 1985, p. 165–180.

² I. Saizu, *Modernizarea României contemporane (Perioada interbelică). Pas și impas*, București, 1991, *passim*.

³ *Ibidem*, p. 17–30.

⁴ P.P. Dulfu, *Probleme românești în cadrul vieții internaționale. Organizarea științifică a muncii*, în "Buletinul Institutului Român de Organizare Științifică a Muncii", IV, 1930, martie–aprilie, p. 57 (în continuare B.I.R.O.M.).

⁵ M. Manoilescu, *La nécessité d'une terminologie unifiée pour la science économique*, București, 1937, *passim*.

⁶ D. Chirot, *Neoliberal and social democratic theories of development*, în *Social Change in Romania, 1860-1940*, Berkeley, 1978, p. 31.

⁷ M. Manoilescu, *Rostul și destinul burgheziei românești*, București, 1942, p. 123.

⁸ *Proiect de statut pentru reorganizarea Partidului Național-Liberal*, București, 1920, p. 3.

⁹ C. Gr.C. Zotta, N. Tulceanu, *Partidele politice din România*, București, 1934, p. 67.

¹⁰ "Viitorul", București, 3 octombrie 1933.

¹¹ "Dimineața", București, 29 noiembrie 1930.

¹² "Țara noastră", Cluj, 13 aprilie 1932.

¹³ "Excelsior", București, I, 1935, 3, p. 1.

¹⁴ P. Ioan, *Noile îndrumări constituționale în păduri*, București, 1939, p. 5.

¹⁵ Gr. Antipa, *Problemele evoluției poporului român*, București, 1919, p. V.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ N. Iorga, *Introducerea științelor în învățământul românesc*, București, 1919, p. 34.

¹⁸ Gr. Antipa, *op.cit.*, p. VI.

¹⁹ Chr. Petrescu, *Considerațiuni pentru o nouă știință economică*, București, 1936, p. 21.

²⁰ P.N. Panaitescu, *Nevoia de o cultură economică*, în "Convorbiri literare", LVII, 1925, p.

61.

²¹ B. Solacolu, *Despre nevoia unei concepții noi în economie*, București, 1938, p. 19.

²² I. Saizu, *La pensée et la création technique et scientifique dans le processus de modernisation de la société roumaine de l'entre deux-guerres*, în *Nouvelles études d'histoire*, tom. 8, București, 1990, p. 303–315.

²³ M. Manoilescu, *În zodia organizării*, București, 1933, p. 26.

²⁴ *Idem*, *Rostul și destinul burgheziei...*, p. 123.

²⁵ *Curs internațional de organizare*, în B.I.R.O.M., I, 1927, 4, p. 53.

²⁶ Arhiva Istorică Centrală, București, fond I.R.O.M., dosar 1/1927, f. 197.

²⁷ I. Saizu, *Modernizarea României...*, p. 52.

²⁸ *Funcționarii și raționalizarea*, în B.I.R.O.M., IV, 1930, mai–iunie, p. 134.

²⁹ *La situation économique en 1929*, Paris, 1930, p. 85.